

پیناسه‌ی چه‌مکه‌سه‌ره‌کییه‌کان له توژیینه‌وه‌ی زانستی :

له توژیینه‌وه‌ی زانستی هه‌ندیك چه‌مک هه‌یه که توژی‌ه‌رده‌بیٲٲ شماره‌زایی له‌سه‌ر هه‌بیٲٲ :

❖ پیناسه‌ی زانست :

به‌ره‌مه‌ی ڕوو‌به‌ڕوو بوونه‌وه‌ی مرۆقه له‌گه‌ڵ ژینگه یان ده‌وروبه‌ری. له‌ کارینه‌ری ژینگه له‌سه‌ر مرۆف ، سه‌ره‌تا هه‌ست و پاشان تیغه‌یشتن درووست ده‌بیٲٲ نه‌گه‌ر بو ئه‌م تیغه‌یشتانه هه‌لسه‌نگاندن و پۆلینه‌کاری بکه‌ین و ریزه‌بندی بو بکه‌ین نه‌و کات ده‌بن به مه‌عریفه‌ی زانستی .

زانست ناویکه که له‌سه‌ر به‌شیک له زانیاریه‌کانی ئیمه دانراوه ، به‌لام له‌سه‌ر کام به‌ش؟ له‌سه‌ر نه‌و به‌شه‌ی که جیهان یان زانسته‌کان به وردی شیده‌کاته‌وه و شروقه‌یان ده‌کات که‌واته زانست پشت به به‌لگه ده‌به‌ستیت به پیچه‌وانه‌ی نه‌و زانیاریانه‌ی که نا زانستین و پشت به باوه‌ر و نه‌فسانه ده‌به‌ستن ، بو نمونه یونانیی‌ه‌کان و رومه‌کان له سه‌رده‌می کۆندا وا بیریان ده‌کرده‌وه که (ئاپۆلو) واتا خواوه‌ندی رۆژ هه‌موو رۆژیك به گاليسکه‌یه‌ک رۆژ له ئاسمان به شوین خۆیدا ڕاده‌کیشی به‌م شیوه‌یه ده‌یانویست به‌لگه بو جوله‌ی رۆژانه‌ی خۆر بدۆزنه‌وه ، به‌لام له راستیدا هیچ شتیکی له‌م شیوه‌یه‌یان نه‌بینی بوو ، دواتر بو زاناکان ده‌رکه‌وت که جووله‌ی زه‌وی به ده‌وری خۆی ده‌بیٲٲه هۆی هاتنی شه‌و و رۆژ.

❖ وشه‌ی زانست :

به شیوه‌یه‌کی گشتی به مانای زانیاری و شماره‌زایی، په‌ی پئ بردن و تیغه‌یشتن دیت ، ده‌توانین بلین به هه‌ر جوړیک له زانیاری له‌سه‌ر هه‌ر شتیکی یان دیارده‌یه‌ک چ له چوارچۆیه‌ی جیهانی ماددی یان له چوارچۆیه‌ی جیهانی مه‌عنه‌وی و سروشتی بیٲٲ زانست ده‌وتریت ، که‌واته ده‌توانین

بلیین زانستی مروّف له کۆمه‌لیک وشیاری پیکدیّت که تا ئه‌مروّ به نسبت جیهانی ماددی و مه‌عنه‌وی به ده‌سته‌توووه ماده‌م ئاستی زانیاریه‌کانی مروّف له گه‌شه‌کردن دایه‌ بازنه‌ی زانیاریه‌کانی مروّفیش به‌هه‌مان شیوه له گه‌شه‌کردن دایه .

به شیوازیکی زوّر کورت ده‌توانین ئه‌م پیناسانه بوّ زانست بکه‌ین :

۱. زانست بریتیه له که‌له‌که بوونی شیوازمه‌ندی زانیاریه‌کان .

۲. زانست باس لهو شته‌ده‌کات که بوونی هه‌یه نه‌ک لهو شته‌ی که ده‌بیت هه‌بیت .

۳. زانست شیوازی ناسینی راستیه‌کانه .

۴. زانست بریتیه لهو زانیاریانه‌ی که ده‌توانین بیسه‌لمینین .

❖ دابه‌ش کردنی زانسته‌کان :-

هاوکات له‌گه‌ل به‌رزبوونه‌وه‌ی گه‌شه‌کردنی زانیاریه‌کانی مروّف بابه‌تی دابه‌شکردنی زانیاریه‌کان خرایه‌پوو ، هه‌ر له کۆنه‌وه‌هه‌یله‌سوف و زاناکان به‌پیی ئه‌و زانسته‌ی که هه‌یان بووه‌هه‌ولیی دابه‌شکردنی زانستیان داوه‌بو نمونه :

" ئه‌رستۆ " فه‌یله‌سوفی به‌ناوبانگی یونانی فه‌لسه‌فه‌ده‌کات به‌سه‌ی به‌ش (۱. زانستی تیوری - ۲. زانستی پراکتیکی - ۳. زانستی داهینان) .

" ئوگست کۆنت " زانست ده‌کات به‌ش به‌ش که هه‌رچه‌نده له به‌شی یه‌که‌م به‌ره‌و به‌شی شه‌شه‌م دیین له گشتگیری زانست که‌م ده‌بیته‌وه ئه‌وانیش بریتین له : (۱ - ماتماتیک - ۲ - ئه‌ستیره‌ناسی ۳ - فیزیا ۴ - کیمیا ۵ - زینده‌وه‌ر ناسی ۶ - کۆمه‌لناسی) .

" میلیل دیویی " پسپووری به‌ناوبانگی ئه‌مریکیه له بواری کتیبخانه‌که زانستی مروّقی کردوو به‌ده به‌ش ، ئه‌م شیوازی دابه‌ش کردنه له ئیستادا له کتیبخانه به‌ناوبانگه‌کانی جیهان په‌یره‌و جیبه‌جی

ده کریت ئەم دابه‌ش کردنه‌ش بریتیه له : (۱- زانیاری گشتی ۲- فەلسەفه ۳- ئاین و مه‌زه‌ب
۴- زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ۵- زماناسی ۶- فیزییا ۷- زانسته پراکتیکیه‌کان ۸- هونه‌ره
جوانه‌کان ۹- ئەدهبیات ۱۰- جوگرافیا و میژوو) .

❖ چوارچۆیه‌ی زانستی ئەدهبی :-

ئەم چوارچۆیه‌یه بریتیه له ئەو زانیاریانه‌ی که په‌یوه‌ندی به تاییه‌تمه‌ندی و چالاکی و هه‌لسوکه‌وتی
مرۆفه‌وه هه‌یه که‌واته ده‌توانین ئەم چوارچۆیه‌یه دابه‌ش بکه‌ین به‌سه‌ر ۲ گروپ :

گروپی یه‌که‌م : ئەو زانستانه‌ی که سه‌رچاوه‌ی دروست بوونیان ده‌گه‌رێته‌وه بو‌عه‌قل و هزر و
هه‌ستی مرۆف وه‌ک فەلسەفه ، لوژیک ، ماتماتیک ، ویژە ، مۆسیقا . . . . .

گروپی دووهم : ئەو زانستانه‌ی که سه‌رچاوه‌ی دروست بوونیان ده‌گه‌رێته‌وه بو‌هه‌لسوکه‌وت یان
په‌فتاری مرۆف ، وه‌ک ده‌روناسی ، کۆمه‌لناسی ، کارگێری ، زانسته سیاسیه‌کان ، یاسا ،
شوینه‌وارناسی ، زانستی به‌رگری .

❖ گریمانه :-

بریتیه له به‌راورد یا گومانیکی بیرمه‌ندانه سه‌باره‌ت به‌ چۆنیه‌تی و په‌یوه‌ندی نیوان دیارده و
بگۆره‌کان ، که‌واته گریمانه یارمه‌تی توێژه‌رده‌دات له دیاری کردن و دۆزینه‌وه و ده‌رخستنی
نه‌ناسراوه‌کان نزیکترین و گونجاوترین پێگا هه‌لبژێریت. هوروه‌ها ده‌توانین بڵین : گریمانه بریتیه
له " گومانیکی کاتی که راست و هه‌له‌ بوونی ده‌بیت بخریته به‌ر تاقیکردنه‌وه " .

گریمانه له سهر ئه ساسی ئه زموون و زانیاریه کانی پیشووی ئیمه دروست ده بیټ . به هه رحال کۆمه لیک سهرچاوه کۆده بنه وه که فکری توێژه ر ئاماده ده کات به نسبت چۆنیه تی بگۆره کان و په یوهندی نیوانیان پیشبینی ده کات تا کو به ره هه مه که ی له چوار چۆه یه کی زانستی بنووسیتته وه .

بۆ نمونه :- کوزانه وه ی کاره با چه ندین گریمانه ی لی ده که ویتته وه وه ک به هوی لافاو و هه وره تریشقه و بوونی چه ند هه له یه کی ته کنیکی له ویتته گی کاره با یا خود تیکچوونی محاو یله ، ئه مانه و چه ندین گرفتی تر که هه موویان راستن و مرۆف ده خاته باریکی گریماناوی .

چه ند پیناسه یه کی کورت بۆ گریمانه :

۱. ئه و شته ی که توێژه ره به شوینی ده گه ری .

۲. گومانیکی زیره کانه و زانستیانه یه که بۆ ده ر ئه نجامی توێژینه وه ده خریتته روو .

۳. گومانیکه که به شیوه ی زانستیانه تاقیکردنه وه ی بۆ ده کری .

۴. گومانیکی کاتیبه ده ر باره ی چۆنیه تی په یوهندی نیوان دوو یان چه ند بگۆر .

❖ یاسای زانستی :

یاسا زانستیه کان ئه و بنه ما گشتییانه ن که له په یوهندی مسۆگه ر و هه میشه یی له نیوان

بگۆره کان ئاگادارمان ده که نه وه .

تایبه تمه ندیه کانی یاسای زانستی :

۱. یاسای زانستی ده بیټ گشتگیر بیټ و راستیه که ی له سهر هه موو نمونه کان جیبه جی بکریټ

ته نانه ت یه ک حاله تیش دژی ئه و یاسایه ده ر نه چیټ .

۲. به وردی و به روونی باس کرابی و پارادۆکسی تیدا نه بیټ .

۳. له هه موو کات و سهر ده م و جیگایه ک بتوانین بیسه لمینین .

۴. به تاقیکردنه وه یه کی زۆر ههردهم ده ره نجامیکی یه کسانى هه بیټ .

۵. په یوه ندى نىوان (علة و معلول) دوو یا چه ند بگۆر باس بکات .